

T A R İ H
VESİKALARI

Sayı: 3

Birinciteşrin 1941

Cilt: I

1877 HARBİ VE BUNUNLA İLGİLİ MESELELER HAKKINDA BAZI VESİKALAR

*Salisbury'nin Mithat Paşaya mahrem bir mektubu
ve Mithat Paşanın cevabı*

Arşivde münferit olarak bulunan bu iki vesika, metnin okunmasından da anlaşılacağı veçhile, İstanbul'da toplanan «Süfera Konferansı» zamanına ait bulunmaktadır. Bosna-Hersek isyanı neticesinde Sırbistan ve Karadağ'la, Osmanlı devleti beyninde zuhûr eden harp dolayısıyla 1875 şark buhranı ortaya çıkınca Rusyanın asiler lehinde olmak üzere şiddetle müdahale etmesi üzerine mesele büsbütün tekmil Avrupayı alâkadar eder bir mahiyet kespmişti. Bu vaziyet karşısında İngiltere'nin teklifi ile İstanbul'da bir sefirler konferansı toplanması ve büyük devletlerce meselenin burada halledilmesi kararlaştırılmıştı. Devletlerin murahhasları İstanbul'da kendi aralarında toplanıp ta esas konferansta mevzuu bahsedilecek meseleler kararlaştırıldıktan sonra 23 birinci kânun 1876 tarihinde konferansın ilk resmî celsesi, bizde ilk defa meşrutiyet ilânını haber veren top sesleri arasında açılmıştı. Aynı konferansta devletlerin İstanbul sefirleri İgnatıyef, Zichy, Elliot, Bourgoing, Corti ve Osmanlı murahhasları Saffet ve Ethem Paşalardan maada devletler tarafından sırf bu vazife ile İstanbul'a gönderilmiş olan Calice, Salisbury ve Chaudordy'ler de hazır bulunmakta idiler. Bunlardan Salisbury, bütün buhran esnasında Türkiyeye karşı dostane bir siyaset takip etmiş olan İngilterenin murahhası olup memleketinden seyahati esnasında Berlin ve Viyana'da tevakkuf ederek buralarda devlet adamlarıyla temas ettikten sonra İstanbul'a gelmişti. 28 ikincikânunda aktedilen ikinci içtimada Sırbistan ve Karadağ ile evvelce aktedilmiş olan altı haftalık mütarekenin iki ay daha temdit edilmesi kabul ediliyorsa da Osmanlı hükûmeti devletler tarafından teklif edilen şu esas noktaları reddediyordu: Karadağ'ın büyüülmesi, Sırbistan hududunun tashihi, iki Bulgar vilâyetinin teşkili, her mıntakada konuşulan lisanın resmî dil olarak kabulü, isyan eden üç vilâyetten (Bosna, Hersek, Bulgaristan) hasılâtlarının yalnız üçte birinin vergi olarak alınması, mahallî polisin teşkili ve bütün bunların yapılacağına dair kat'î teminat. Babîâlinin reddi üzerine bütün bu aşırı taleplerin esas muharriki olan Rusya, iki devlet beyninde adeta bir aracı rolünü oynayan Salisbury'nin tesiriyle, taleplerin dada mutedil bir hale getirilmesine muvafakat etmiş ve bu mutedil talepler 15 ikincikânun 1877 tarihinde yapılan konferansın sekizinci içtimasında Türk murahhaslarına verilmişti. Burada Karadağ'a ve Sırbistana terkedilecek arazi nisbeten azaltılıyor, yabancı askerlerin sükûn ve asayışı muhafaza etmek üzere mevzuubahs vilâyetlere gönderilmesinden sarfınazar ediliyor, belediye reislerinin intihabı Babîâliye bırakılıyor, umumî valilerin büyük devletler muvafakatiyle tayin edilmesi ancak beş senelik bir intikal devresine indiriliyor ve bunun Bulgaristan'da mutlaka bir hıristiyanın olması şart koşulmuyordu; ikame edilecek olan beynelmilel komisyon yalnız bir kontrol komisyonu unvanını taşıyacak ve azaları yalnız zamin devletlerden değil, diğer devletlerin ve böylece Babîâlinin dahi azalarından müteşekkil olacaktı. Bu son teklifler Babîâliye bir ultiatom olarak verilmişti. Bunun üzerine Osmanlı hükûmeti bu kadar mühim bir mesele hakkında kat'î karar vermek

üzere 18 ikincikânunda 200 azadan müteşekkil büyük bir meşveret divanı kurmağa karar vermişti.

İşte Salisbury, aşağıdaki mektubunda bu mutedil şartların Sadrazam Mithat Paşa ve dolayısıyla onun sözünden dışarı çıkmıyacak olan hükûmet ve meşveret divanı tarafından kabul edilmesinde ısrar ederek her ne bahasına olursa olsun Rusya ile bir harbi önlemek ve diplomasi hayatında parlak bir muvaffakiyet kazanarak memleketine dönmek emelindedir. Mithat Paşa da memleketin istiklâl, şeref ve haysiyeti ile kabili telif olmıyan ve bilfiil Bosna-Hersek ve Bulgaristanın muhtariyetini tanımak demek olan bu tekliflerin kabulünde oynayabileceği rolü izah ediyor.

Dr. B. Sıtkı BAYKAL

A Son Altesse Midhat Pacha

Confidentiel

No. 1

Péra, le 17 Janvier 1877

Mon cher Grand Vezir

Dans ce moment suprême où s'agit de l'existence même de l'Empire Ottoman, je crois de mon devoir de faire un dernier appel à Votre Altesse

Ce n'est pas en plenipotentiaire à la conférence que je m'adresse à vous; mais les paroles que je vous prie d'écouter sont celles d'un ami sincère, du représentant de la seule Puissance qui, dans toutes les circonstances et sans aucune arrière pensée, ait été le soutien et l'appui de la Turquie.

La responsabilité qui pèse sur Votre Altesse est grande. C'est sur vous que dépendent l'acceptation ou le refus des propositions des Puissances. La perte ou le salut de votre patrie restent entre vos mains. C'est vous seule qui puissiez influencer sur l'esprit de Votre Souverain.

Votre Altesse ne doit pas s'imaginer qu'une guerre avec la Russie est le seul danger qui vous menace. Si cette guerre éclate, d'après les renseignements qui me parviennent de tout les côtés, la Turquie succombera sous peu de temps. Toutes les autorités militaires sont d'accord sur ce point. Mais même si cela se passait autrement, si, comme vous le croyez, la guerre n'éclatait pas tout de suite, le danger serait encore immense. Dès que la Conférence se sera séparée, l'Europe sera convaincue que la Turquie ne se soucie pas de ses conseils. Tout le monde

croira que l'Empire Ottoman est destiné à une fin prochaine. Votre trésor est vide, et vous ne trouverez pas d'argent à emprunter: Vos Provinces chrétiennes saisiront toute occasion de se revolter: Vos ressources seront épuisées; Votre plus puissant voisin, assuré de la neutralité de l'Europe, embrassera la première occasion qui se présentera pour écraser l'Empire Ottoman. L'esprit éclairé de Votre Altesse ne saurait être aveugle sur ces dangers. Tout réfère sur vous: Car l'opinion publique le Conseil d'Etat et le Conseil des Ministres n'agissent que conformément à Votre volonté.

Le Conseil qui doit se reunir demain donnera sa décision selon la manière et la forme dans lesquels les questions dont il s'agit lui seront posées et selon l'avis que vous exprimerez. Leur décision une fois donnée, vous ne pourrez plus revenir sur vos pas.

Je prie Votre Altesse une fois pour toutes, de réfléchir solennellement avant de suivre un chemin qui aboutira infailliblement à l'anéantissement de l'Empire Ottoman en Europe. Je vous conjure de ne pas laisser s'enfuir le moment de salut qui ne reviendra jamais.

Agrérez, Mon Cher Grand Vesir, l'assurance de ma haute considération

Salisbury

S. A. le Grand Vesir au Marquis de Salisbury

No. 2

Le 18 Janvier 1877.

Mon cher Marquis,

J'ai reçu la lettre particulière que V. E. m'a fait l'honneur de m'adresser hier soir au sujet des propositions des Puissances.

J'apprécie à leur juste valeur les considérations de plus haut intérêt et d'un ordre élevé qui s'y trouvent développées avec le sentiment de bienveillance qui l'anime tout particulièrement envers l'Empire ottoman. Aussi, croi-je devoir lui en exprimer mes remerciements tout en mon nom qu'au nom du Gouvernement Imperial.

Quant à la question de la non acceptation des dites propositions par moi je regrette vivement que V. E. ait été induite en erreur en croyant que c'est moi seul qui m'oppose à leur acceptation par la Sublime Porte; nos Plenipotentiaires ont déclaré dans la dernière séance de la Conference qu'ils sont prêts à entrer dans la discussion de tous

à l'exception des deux points speciaux qui constituent aujourd'hui la seule obstacle d'arriver à une entente sur toutes les autres propositions modifiées à la satisfaction commune.

Si, personnellement, nous n'étions pas fermement convaincus que l'acceptation de ces deux propositions ne porterait une atteinte très grave à l'indépendance, à l'honneur et à la dignité du Gouvernement Imperial nous n'hésiterons pas un instant à suivre le conseil bienveillant du Gouvernement de S. M. Britannique qui nous a donné tous de preuves éclatantes de sa sympathie et de ses sentiments d'amitié sincère et desintéressée.

Mais tous les ministres et tous les hommes animés des sentiments de patriotisme que j'ai été dans le cas de consulter jusqu'ici partagent cette conviction. Ils m'ont dit qu'ils voyaient dans l'acceptation de ces deux points un danger imminent pour l'Empire et qu'il valait mieux s'exposer aux plus graves eventualités plutôt que de souscrire dès à présent à la ruine complète de l'Etat. D'ailleurs V. E. peut se convaincre facilement du degré de l'exaspération des esprits dans le pays et des convictions de toutes les classes des sujets de l'Empire.

Pour ce qui est de la manière dont la question sera soumise à la délibération du Grand Conseil d'aujourd'hui, mon rôle consisterait simplement à exposer la situation et les motifs pour lesquels nous sommes abstenus de prendre sur nous devant le pays la grave responsabilité d'accepter les propositions des Puissances au sujet de la nomination des Gouverneurs Généraux des Provinces avec l'agrément des Représentants des Puissances Grandes et de l'institution d'une Commission International.

Mithat

(No: 1 tercümesi)

Fahametlû Mithat Paşa Hazretlerine

Mahrem

Beyoğlu, 17 Kânunusani 1877

Azizim Sadrazam Hazretleri,

Osmanlı imparatorluğunun bizzat mevcudiyetinin mevzuubahs olduğu bu mübrem anda Zat-ı Fahimanelerine son bir müracaat yapmayı vazifeden addederim.

Size burada konferanstaki murahhas sıfatımla hitap etmiyorum; yalnız dinlemenizi rica ettiğim bu sözler halis bir dostun, her türlü ahvalde ve hiçbir gizli maksat beslemeksizin Türkiyenin dost ve muzahiri olan yegâne devletin mümessilinin sözleridir. Zat-ı Fahimaneleri üzerine terettüp eden

mes'uliyet büyüktür. Devletler tarafından yapılan tekliflerin kabul veya reddi size tâbidir. Vatanınızın mahvı veya selâmeti sizin elinizdedir. Hükümdarınızın fikri üzerinde müessir olabilecek yalnız sizsiniz.

Zat-ı Fahimaneleri, sizi tehdit eden yegâne tehlikenin Rusya ile bir harp olduğunu zannetmemelidir. Eğer bu harp patlarsa bana her taraftan gelen haberlere göre Türkiye az zamanda mağlûp düşecektir. Bütün salâhiyettar askerî mehafil bu nokta üzerinde müttefiktir. Bu iş başka türlü cereyan etse ve zannettiğiniz gibi harp derhal patlamasa bile tehlike yine azametinden birşey kaybetmeyecektir. Konferans dağılır dağılmaz Avrupa, Türkiyenin kendi nasihatlerine ehemmiyet vermediğine kani olacak, herkes Osmanlı İmparatorluğunun yakın bir ölüme mahkûm bulunduğuna inanacaktır. Hazineniz boştur, istikraz edecek para bulamayacaksınız. Hıristiyanlarla meskûn vilâyetleriniz isyan etmek için hiçbir fırsatı kaçırmıyacaktırlar; menabîiniz tükenecektir. Zi kudret komşunuz, Avrupanın bitarafılığından emin olarak Osmanlı İmparatorluğunu mahvetmek için zuhûr edecek ilk fırsatı kaçırmıyacaktır. Zat-ı Fahimanelerinin münevver fikri bu tehlikeleri görmemezlik edemez. Her şey size havale edilmiştir: Zira efkâr-ı umumiye, Şûra-yı Devlet ve Meclis-i Vükelâ ancak sizin iradenize tevfikân hareket etmektedirler.

Yarın toplanacak olan meclis, kararını, mevzuubahs meselelerin ortaya konuluşlarındaki tarz-ü şekle ve sizin ifade edeceğiniz noktâ nazarâ göre verecektir. Onlar tarafından bir kere karar verilince de artık geriye dönmenize imkân olmayacaktır. Avrupada Osmanlı İmparatorluğunun muhakkak surette mahvını intaç edecek bir yolu takip etmeden önce Zat-ı Fahimanelerinin meseleyi bütün ehemmiyetle teemmül buyurmanızı son defa rica ederim.

Sizden artık bir daha kat'iyen ele geçmeyecek bu selâmet anının kaçmasına müsaade etmemenizi istirham ederim. Yüksek ihtiramatımı kabul buyurunuz, azizim Sadrazam Hazretleri.

Salisbury

(No: 2 tercümesi)

Zat-ı Sadaretpenâhîden Marquis de Salisbury'ye

18 Kânunusani 1877

Azizim Marki,

Dün akşam Düvel-i Muazzamanın teklifatı hakkında bana göndermekle şeref bahşettiğiniz hususî mektubu almış bulunuyorum. Burada, Osmanlı İmparatorluğu hakkında bilhassa beslenen hayırhahlık hissiyle

bast ü beyan edilmiş bulunan fevkalâde mühim ve yüksek mülâhazatın kıymetini tamamiyle takdir etmekteyim. Bu ihtibarlá bundan kendi namıma olduğu kadar Hükümet-i Şahane namına da teşekküratımı ifadeyi vecibeden addederim.

Mezkûr tekliflerin benim tarafımdan ademikabulü meselesine gelince: onların Bâb-ı Âli tarafından kabulüne muhalefet eden yalnız ben olduğumu zannederek hataya düşmüş olmanıza ziyadesiyle teessüf etmekteyim.

Murahhaslarımız konferansın son celsesinde bugün herkesin kabul ve hoşnudisiyle tadil edilebilecek bütün diğer teklifler üzerinde bir anlaşmaya varılmasına yegâne mâni teşkil eden iki hususî nokta müstesna olarak bütün diğerleri üzerinde münakaşaya girmeğe hazır bulduklarını beyan etmişlerdir.

Eğer şahsen bu iki teklifin kabulüyle Hükümet-i Şahanenin istiklâl, şeref ve haysiyetinin çok vahim bir surette haleldar edildiğine kuvvetle kani olmamış olsaydık, bize sempatisi ve hâlis ve samimî dostluk hisleri hakkında parlak deliller veren Britanya Kırالیyet Hükümetinin hayırhah tavsiyelerini takip etmekte bir an tereddüt etmezdik.

Fakat bütün vükelâ ve bugüne kadar kendileriyle istişareye fırsat bulduğum vatanperverane hisler besliyen bütün şahsiyetler bu kanaatime iştirak etmektedirler. Bana bu iki noktanın kabulünde imparatorluk için yakın ve muhakkak bir tehlike gördüklerini ve şimdilik devletin tamamiyle mahvını imzalamaktansa daha vahim ihtimallere göğüs germenin müreccah olduğunu söylemişlerdir. Esasen Zat-ı Devletleri de memlekette efkârın ne derece galeyanda bulunduğu ve bütün imparatorluk sunûf-ı tebeasının kanaatleri hakkında kolayca bir fikir edinebilirler.

Meselenin bugün Büyük Meclis müzakeratına arzediliş tarzına gelince: benim rolüm, sadece düvel-i zamine mümessillerinin muvafakatiyle eyalet umumî valileri tayini ve beynelmilel bir komسیون teşkilî hususlarında devletler tarafından yapılan teklifleri kabul etmek gibi ağır bir mes'uliyeti, memleketin önünde üzerimize almaktan, hangi sebeplerden dolayı istinkâf etmiş olduğumuzu ve vaziyeti anlatmaktan ibaret olacaktır.

Mithat